

УДК 672.543/341.2

Смагло О.В., аспірант

Житомирський державний технологічний університет

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Стаття присвячена дослідженню особливостей та ролі фінансового моніторингу у протидії легалізації незаконних доходів.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, доходи, одержані злочинним шляхом, первинний фінансовий моніторинг.

Smaglo O.

FINANCIAL MONITORING AND ITS ROLE IN COUNTERING LEGALIZATION OF PROCEEDS FROM CRIME

The article investigates the characteristics and role of financial monitoring in counteraction to legalization of illegal income.

Key words: financial monitoring, income got a criminal way, the primary financial monitoring.

Смагло О.В.

ФИНАНСОВЫЙ МОНИТОРИНГ И ЕГО РОЛЬ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

Статья посвящена исследованию особенностей и роли финансового мониторинга в противодействии легализации незаконных доходов.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, доходы, полученные преступным путем, первичный финансовый мониторинг.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стрімкий розвиток світової фінансової системи, поява фінансових інновацій та вдосконалення технологій проведення фінансових операцій не тільки забезпечують комфортне та швидке обслуговування клієнтів фінансово-кредитних установ, але й все більшою мірою сприяють тінізації економіки та легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. У зв'язку з цим проблема відмивання коштів набуває

Смагло О.В.

глобальних масштабів. Тому боротьба з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом виділена в окремий напрямок діяльності як держави, так і фінансових установ, під назвою фінансовий моніторинг.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемні питання фінансового моніторингу розглядали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: Балануца О.О., Василик О.Д., Васильчак С.В., Глущенко О.О., Д'яконова І.І., Єрмоленко О.А., Лисьонкова Н.М. та інші.

Цілі статті. Метою статті є дослідження особливостей фінансового моніторингу та визначення його ролі у протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема легалізації доходів носить не суто фінансовий характер, а й соціальний, адже доходи можуть приховувати не лише з метою уникнення оподаткування, а й доходи, отримані злочинним шляхом внаслідок проведення торгівлі наркотиками, зброєю, работоргівлі тощо. Тому тінізація доходів породжує не тільки значні фінансові проблеми (недоотримання коштів державним та місцевими бюджетами) але й гостру соціальну проблему – здійснення заборонених видів діяльності.

Дослідження показують, що щорічно у світі до законного фінансового обігу залучається від 590 млрд до 1,5 трлн. доларів, набутих злочинним шляхом, що становить від 2 до 5 % всесвітнього валового продукту. Легалізація таких значних обсягів доходів, отриманих незаконним шляхом обумовлена розбіжностями у законодавчій базі різних країн – у разі перетікання коштів з однієї країни в іншу, а також недоліками національного законодавства (відмивання коштів шляхом створення спеціальних суб'єктів господарювання, діяльність яких не підлягає жорсткому регулюванню). Тому створення ефективної та всеохоплюючої глобальної мережі протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом – є об'єктивною потребою сучасного суспільства.

Згідно чинного законодавства, доходи, одержані злочинним шляхом – це будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передусє легалізації (відмивання) доходів, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи

нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній [2].

Майже у всіх країнах світу прийняті закони з питань протидії легалізації коштів, існують спеціальні уповноважені органи контролю за такими операціями, впроваджена система моніторингу та інформування цих органів про суб'єктів, що здійснюють підозрілі операції, та встановлена відповідальність за легалізацію коштів та приховування інформації про зазначені операції.

В Україні основним нормативно-правовим актом, який регулює питання протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом є закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”. Цей закон визначає сутність та структуру системи фінансового моніторингу, основним призначенням якої є контроль та запобігання здійснення операцій, направлених на легалізацію доходів, отриманих незаконним шляхом.

Сам термін “моніторинг” має англійське походження та в сучасному розумінні означає безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [1, с. 687]. Чинне законодавство визначає “фінансовий моніторинг” як сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2].

Об'єктом фінансового моніторингу в Україні виступають дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Національна система фінансового моніторингу включає два рівні – первинний та державний. Державний фінансовий моніторинг здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу, до яких відносять Національний банк України, Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство транспорту та зв'язку

України, Міністерством економіки України, а також Державна служба фінансового моніторингу України.

Первинний фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог чинного законодавства, що включають проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

До суб'єктів первинного фінансового моніторингу відносять банки, страхові та перестрахові компанії, кредитні спілки, ломбарди, платіжні організації та членів платіжних систем, клірингові установи, товарні та фондові біржі, професійних учасників ринку цінних паперів, КУА, операторів поштового зв'язку та спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Сутність первинного фінансового моніторингу полягає в тому, що суб'єкти, які його здійснюють мають безпосередній контакт з особами, які можуть здійснювати операції з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу мають можливість точно ідентифікувати таких осіб, дослідити їх діяльність, ведення обліку підозрілих операцій та відомостей про їх учасників.

Найбільша питома вага проведення фінансових операцій припадає на банківський сектор, зокрема на універсальні банки. Тому комерційні банки є найбільш активними суб'єктами первинного фінансового моніторингу, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу Держфінмоніторингу України.

Відповідно до вимог чинного законодавства суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані подавати до Держфінмоніторингу України інформацію про фінансові операції, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу або щодо яких є підозри у причетності до відмивання коштів, чи фінансування тероризму.

Всього з початку експлуатації інформаційно-аналітичної системи Держфінмоніторингу України отримано та оброблено 8 542 581 повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, з яких 975 399 повідомлень протягом 2012 року (рис. 1) [3]. Варто зазначити, що у 2012 році кількість взятих на облік Держфінмоніторингом України повідомлень про фінансові операції, у порівнянні з попереднім роком, зменшилась на 11 %. Проте таку тенденцію не варто сприймати виключно як зменшення кількості

підозрілих фінансових операцій, адже протягом 2012 року значно зменшилась і кількість суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Так, протягом 2012 року в Україні тільки кількість зареєстрованих комерційних банків зменшилась на 22 банки, крім того ще 22 комерційні банки знаходяться у стадії ліквідації [4].

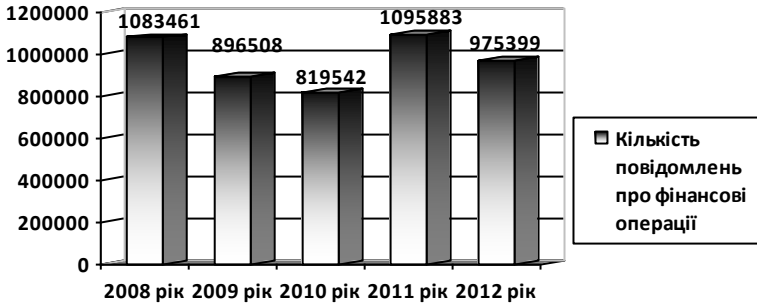


Рис. 1. Динаміка інформування про фінансові операції в 2008-2012 роках [3]

Таким чином, зменшення кількості суб'єктів первинного фінансового моніторингу призводить до зменшення кількості проведених фінансових операцій, а зокрема й сумнівних. Подальше зменшення кількості суб'єктів первинного фінансового моніторингу сприятиме зменшенню кількості підозрілих фінансових операцій та сприятиме більш ефективному контролю за ними, адже в складних економічних умовах комерційні банки та інші фінансові установи намагаються підтримувати власну конкурентоспроможність за рахунок гарної репутації.

До найбільш активних суб'єктів первинного фінансового моніторингу в системі звітування Держфінмоніторингу України, відносять банківські установи, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Протягом 2012 року від банківських установ було отримано 96,77 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції [3].

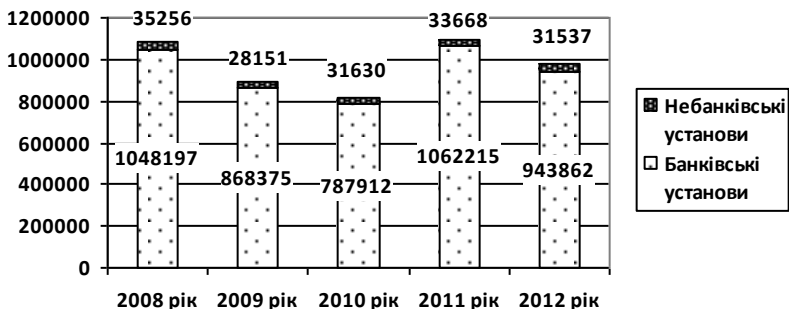


Рис. 2. Динаміка інформування про фінансові операції банківськими та небанківськими установами протягом 2008-2012 років [3]

Серед небанківських установ найбільш активними у поданні повідомлень є страхові компанії. Питома вага повідомлень страхового сектора у загальному обсязі взятих на облік повідомлень про фінансові операції, що надійшли до Держфінмоніторингу України від небанківського сектора, склала 72,64 % (табл.1).

Таблиця 1
Повідомлення про фінансові операції, що надійшли до Держфінмоніторингу України від небанківського сектора у розрізі установ*

Тип установи	Кількість	Питома вага, %
Страхові установи	22 907	72,64
Компанії з управління активами	3 767	11,94
Торговці-зберігачі	889	2,82
Інші професійні учасники ринку цінних паперів	696	2,21
Торговці цінними паперами	645	2,04
Нотаріуси	637	2,02
Інші суб'єкти первинного фінансового моніторингу	1 996	6,33

* розраховано за [3]

Значну кількість повідомлень про фінансові операції надсилали до Держфінмоніторингу України й компанії з управління активами, їх питома вага у загальній кількості повідомлень небанківських установ склала у 2012 році 11,94 %. Активність фінансових установ

небанківського сектора у поданні повідомлень про сумнівні фінансові операції залежить від розміру сектора, до якого вони належать. Статистичні дані свідчать про те, що найбільш розвиненими ринками після ринку банківських послуг є страховий ринок та інвестиційний ринок, тому найбільша питома вага проведених фінансових операцій припадає саме на ці ринки, отже й кількість сумнівних серед них є більшою, ніж на ринку цінних паперів та інших.

Про ефективність фінансового моніторингу може свідчити кількість фінансових розслідувань та порушених кримінальних справ щодо операцій направлених на легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, у ході проведення фінансових розслідувань Держфінмоніторингом України у 2012 році до основних об'єктів уваги було віднесено наступні напрями:

- виявлення фактів протиправної діяльності “конвертаційних центрів” та підприємств з ознаками фіктивності, задіяних у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- розслідування справ, пов'язаних з кіберзлочинністю;
- розслідування операцій зі “сміттєвими” цінними паперами та борговими зобов'язаннями;
- розслідування справ, пов'язаних з інвестуванням “брудних коштів”;
- розслідування операцій, пов'язаних із розкраданням/привласненням бюджетних коштів та інших державних активів.

За даними річного звіту про підсумки роботи у 2012 році Держфінмоніторингом України протягом року було проведено 92 засідання експертно комісії з розгляду узагальнених матеріалів і додаткових узагальнених матеріалів, підготовлених для подання правоохоронним та розвідувальним органам.

Протягом 2012 року Держфінмоніторингом України було підготовлено 588 узагальнених та 131 додаткового узагальненого матеріалу направлено до органів: Генеральної прокуратури України (ГПУ); Державної податкової служби України (ДПС); Міністерства внутрішніх справ (МВС); Служби безпеки України (СБУ); Головного управління розвідки Міністерства оборони України (РО).

За результатами розгляду 588 узагальнених матеріалів (з урахуванням переданих у період 2003-2012 років):

- підрозділами правоохоронних органів, за результатами перевірки 77 узагальнених матеріалів, які надійшли у звітному періоді порушено 84 кримінальні справи та використано 161 узагальнений

матеріал в 164 кримінальних справах;

- направлено до суду 175 кримінальних справ;

- з урахуванням кримінальних справ, направлених до суду у 2003-2012 роках, судами розглянуто 99 кримінальних справ, за якими винесено обвинувальні вироки або прийнято інші рішення за нереабілітуючими підставами [3].

Відповідно до інформації правоохоронних органів, у результаті розслідування кримінальних справ за результатами розгляду узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу України, накладено арешт на грошові кошти та інше майно на загальну суму 398,0 млн грн та вилучено на суму 77,48 млн грн (рис. 3)

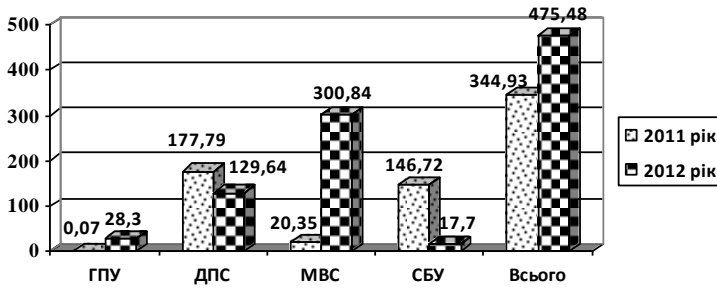


Рис. 3. Обсяги арештованого (вилученого) майна правоохоронними та розвідувальними органами (в млн грн)*

* розраховано за [3]

Всього за 2012 рік обсяги арештованого та вилученого майна в результаті проведених протизаконних фінансових операцій склали 475,48 млн грн, що на 38 % (130, 55 млн грн) більше, ніж у попередньому році.

Таким чином, за результатами діяльності суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу протягом 2012 року на облік та спостереження було взято 975 399 сумнівних фінансових операцій. Держфінмоніторингом України протягом року за результатами відстежуваних операцій було підготовлено та передано до правоохоронних та розвідувальних органів 588 узагальнених та 131 додатково узагальнених матеріалів, за результатами яких порушено 84 кримінальні справи та передано до суду 175 кримінальних справ. У результаті розслідувань кримінальних справ за результатами розгляду узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу України, накладено

арешт на грошові кошти та інше майно та вилучено майна на загальну суму 475,48 млн грн, що на 38 % більше, ніж у 2011 році. Узагальнивши всі статистичні дані можна зробити висновок про ефективну роботу органів державного та первинного фінансового моніторингу та відзначити його значну роль у протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Висновки. Таким чином, система фінансового моніторингу в Україні побудована з метою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. В залежності від суб'єктів, які проводять фінансовий моніторинг вона поділяється на два рівні: первинний та державний. Державний фінансовий моніторинг проводять державні уповноважені органи. Проте одним державним органам не під силу подолати злочинність у сфері фінансів, тому існує об'єктивна необхідність проведення первинного фінансового моніторингу, суб'єктами якого виступають фінансово-кредитні інститути та спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Статистичні дані свідчать про високу активність суб'єктів первинного моніторингу у повідомленні про сумнівні фінансові операції до органів Держфінмоніторингу України протягом останніх років, а статистика проведених розслідувань стосовно сумнівних фінансових операцій свідчить про високу ефективність суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу у запобіганні легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 28.11.2002 № 249-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/249-15>
3. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=542&lang=uk
4. Основні показники діяльності банків України НБУ / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798